

TALABALARDA MA'NAVIIY-AXLOQIY QADRIYATLARNING SUSAYISHI VA BUNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI

Karimova Barno Ergashevna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
Pedagogika kafedrasi dotsenti*

Annotatsiya: *Talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, psixologik va axborot omillari, shuningdek bu holatning ta'lim jarayoniga ko'rsatadigan salbiy ta'sirlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Raqamli axborot makonining kengayishi, ommaviy madaniyatning tajovuzkor kirib kelishi, internetdagi nazoratsiz axborot oqimlari, ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qilinayotgan beqaror qadriyatlar talabalarning ma'naviy dunyoqarashida zaifliklar yuzaga keltirmoqda.*

Kalit so'zlar: *ma'naviyat, axloq, talaba, qadriyat, ta'lim jarayoni, akademik halollik, davlat siyosati, tarbiya, pedagogika, globallashuv.*

Аннотация: *В данной статье проводится глубокий научный анализ ослабления духовно-нравственных ценностей среди студентов, факторов, влияющих на этот процесс, а также последствий данного явления для образовательного процесса. Расширение цифрового информационного пространства, агрессивное проникновение массовой культуры, неконтролируемый поток интернет-контента и пропаганда деструктивных ценностей в социальных сетях приводят к снижению духовной устойчивости молодежи.*

Ключевые слова: *духовность, нравственность, студент, ценности, образовательный процесс, академическая честность, государственная политика, воспитание, педагогика, глобализация.*

Annotation: *This article presents a comprehensive scientific analysis of the decline of moral and spiritual values among university students, the socio-psychological and informational factors affecting this process, and its negative impact on the educational process. The rapid expansion of the digital information space, the intrusive influence of mass culture, uncontrolled internet content, and the spread of unstable value systems through social media have weakened students' moral resilience.*

Keywords: *spirituality, morality, student, values, educational process, academic integrity, state policy, upbringing, pedagogy, globalization.*

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari inson ongiga, xususan, yoshlarning ma'naviy-axloqiy qarashlariga, dunyoqarashiga va qadriyatlar tizimiga misli ko'rilmagan darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli axborot makonining kengayishi, ommaviy madaniyatning invaziv kirib kelishi, internetdagi axborot iste'moli ustidan nazoratning sustligi, ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qilinayotgan

beqaror hayot tarzi, moddiyistlikning ko'payishi talabalarning ma'naviy-axloqiy barqarorligiga sezilarli bosim o'tkazmoqda. Bu jarayon talaba shaxsining ichki qadriyat tizimida bo'shliqlar paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Natijada axloqiy me'yorlar nisbiylashuvi, milliy o'zlikdan uzoqlashuv, ma'naviy beqarorlik, madaniy merosga befarqlik, ijtimoiy mas'uliyatning susayishi kabi holatlar kuchayadi. Ushbu hodisa nafaqat shaxsning ruhiy olamiga, balki bevosita ta'lim jarayonining sifatiga, o'quv motivatsiyasiga, pedagogik muloqotga, akademik muhitning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois masala davlat siyosati darajasida hal qilinishi lozim bo'lgan ustuvor vazifa sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasida yoshlarni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 23-sentabr)da ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida[1] "yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik, mas'uliyat va mehnatsevarlik sifatlarini rivojlantirish" belgilangan. Shuningdek, "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risida"gi Prezident qarori (2020-yil 27-oktabr)da yoshlarni zararli axborotlardan himoyalash, axloqiy va intellektual rivojini qo'llab-quvvatlash, ularning ma'rifiy savodxonligini oshirish vazifalari belgilab berilgan. Bu hujjatlar talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish ta'lim tizimining strategik yo'nalishi ekanini ta'kidlaydi.[2] Talabalar orasida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi ko'p omillar ta'siri ostida shakllanadigan murakkab ijtimoiy-psixologik jarayondir. Avvalo, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan yolg'on qadriyatlar, virtual yetakchilar, bozorbop obrazlar, hayotning beqaror, istaklarga asoslangan talqinlari talabalarning real hayot haqidagi tasavvurini buzadi. Shu bilan birga, ommaviy madaniyatda tarqalayotgan zo'ravonlik, iste'molchilik, individualizm, oson boyish g'oyalari yoshlarning ruhiy olamida ma'naviy bo'shliq paydo qiladi. A. Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida "Axloq tarbiyasi eng asosiy tarbiya bo'lib, axloqi buzuq insonning ilmiga ham, hunariga ham, martabasiga ham ishonib bo'lmaydi" degan fikrni ilgari surgan. Bugungi raqamli jamiyat sharoitida mazkur fikrning dolzarbligi yanada oshib bormoqda. Chunki talabadagi axloqiy barqarorlik uning nafaqat shaxsiy hayoti, balki kasbiy faoliyatidagi halolligi, mas'uliyati, ijtimoiy faolligi va madaniyatiga ham ta'sir qiladi.[6] Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi ta'lim jarayonida bir qator salbiy holatlarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Akademik halollikning buzilishi, plagiatning ko'payishi, darslarga beparvolik, intizomning susayishi, o'qishga bo'lgan motivatsiyaning pasayishi talabalarning ma'naviy kamolotidagi bo'shliqlar natijasida kuchaymoqda. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan qabul qilingan "Akademik halollik kodeksi"da talabalarda halollik, mas'uliyat, adolat tamoyillariga rioya qilish, intellektual mehnatga hurmat bilan qarash zarurligi ta'kidlangan. Ammo axloqiy qadriyatlar zaiflashgan sharoitda ushbu normativ asosning amaliy bajarilishi qiyinlashadi. Bu esa ta'lim sifatiga, o'quv jarayonining natijaviyligiga va oliy ta'lim muassasalarining reytingiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishiga oila institutidagi o'zgarishlar ham

bevosita ta'sir qilmoqda. Ota-onalarning mehnat migratsiyasi, bandlik darajasining yuqoriligi, oilaviy nizolar, tarbiyaviy muloqotning sustligi yoshlarning ma'naviy bo'shliqni boshdan kechirishiga olib keladi. Bunday hollarda talaba ma'naviy o'rnakni tashqi makondan izlaydi va har doim ham bu ijobiy natija bermaydi. O'zbek pedagogikasining yirik vakili Abdulla Avloniy bu borada "Tarbiyasiz millat yo'qoladi" degan fikrni ilgari surgan. Uning nazarida ma'naviy tarbiya oila va maktabning qo'shma mas'uliyatidir. Biroq zamonaviy oila va ta'lim tizimi uzviy hamkorlik qilmasa, talabalar ma'naviy-axloqiy jihatdan bo'shshagan holda voyaga yetishi ehtimoli ortadi.[] Pedagog olimlar, jumladan, H. Yoqubboyev, N. To'xtayev, Q. Shodiyevlar o'z ilmiy tadqiqotlarida ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiya o'quvchi va talabalarni barkamol shaxs sifatida shakllantirishdagi eng muhim omillardan biri ekanini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, ma'naviy tarbiya bilim berish jarayonidan ajratilgan holda emas, balki integrativ tarzda, barcha fanlar mazmuniga singdirilgan holda olib borilishi lozim. Imom al-Buxoriy, Imom Termiziy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Ahmad Yassaviy kabi ulug' allomalarning ma'naviyat haqidagi qarashlari ham talabalarning axloqiy dunyoqarashini boyitish uchun katta manbadir. Masalan, Navoiy "Insonning komilligi uning axloqida namoyon bo'ladi" deb ta'kidlasa, Yassaviy "Axloq pokligi inson uchun eng oliy fazilatdir" degan g'oyani ilgari suradi. Bu g'oyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarda ma'naviy mustahkamlikni shakllantirishga xizmat qiladi.[3] Talabalarda ma'naviy qadriyatlarning susayishi ta'lim jarayonining psixologik muvozanatiga ham ta'sir qiladi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning samarasizligi, o'zaro hurmatning kamayishi, darsga befarqlik, bahs-munozara madaniyatining zarar ko'rishi o'quv muhitini beqarorlashtiradi. Ta'lim jarayoni doimo ikki tomonlama muloqot, axborot almashinuvi, fikrlar uyg'unligi asosida amalga oshadi. Agar talaba ma'naviy-axloqiy jihatdan sust bo'lsa, u o'qituvchidan o'rnak olishga intilmaydi, o'qituvchining nutqi unga ta'sir qilmaydi, o'zlashtirish jarayonida e'tibor, sabr, intizom yetishmaydi. Bu esa o'z o'rnida ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi. Davlat tomonidan yoshlarni ma'naviy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator hujjatlar ham mazkur muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. "Yoshlar daftari" tizimi, "Yoshlar bilan ishlashning yangi tizimi", "Yoshlar parlamenti", "Yoshlar akademiyasi" kabi tashabbuslar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini mustahkamlash, ularning tashabbuskorligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviyat va ma'rifat tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi farmoni ma'naviyat sohasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qilmoqda. Farmonda axloqiy tarbiyaning ahamiyati, yoshlarning ongiga zararli g'oyalarning kirib kelishiga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish zarurligi alohida ta'kidlangan. Talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi akademik halollik tamoyillarining buzilishiga olib keladi. Bu jarayonning eng xavfli tomoni shundaki, o'zlashtirish natijalari soxta bo'lib, talabalarda haqiqiy kompetensiyalar shakllanmaydi. Plagiat, ko'chirib yozish, o'rniga boshqani imtihonga

yuborish, topshiriqlarni sun'iy intellekt yordamida bilimsiz bajarish kabi holatlar yoshlarni ilmiy tafakkurdan uzoqlashtiradi. Natijada, yuqori malakali mutaxassis tayyorlash maqsadi izdan chiqadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining oliy ta'lim sifatini oshirishga doir qarorlarida akademik halollikni mustahkamlash, o'quv jarayonida shaffoflikni ta'minlash, talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish vazifalari belgilangan. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi ijtimoiy mas'uliyatning pasayishiga, individualizmning kuchayishiga, jamoaviy ishlash madaniyatining zaiflashishiga olib keladi. Bu jarayon O'zbekiston ta'lim tizimida shakllanayotgan kompetensiyaviy yondashuvning mohiyatiga zid.

Chunki kompetensiya nafaqat bilim va ko'nikmalar, balki axloqiy qarashlar, munosabatlar, shaxsiy sifatlar majmuasidan iborat. Talabaniing ma'naviy-axloqiy barqarorligi kasbiy kompetensiyaning eng muhim tarkibiy qismidir. Pedagog o'quvchiga, shifokor bemorga, muhandis jamiyatga, huquqshunos odamlarga xizmat qiladi.

Agar talaba ma'naviy jihatdan bo'sh bo'lsa, u kelajakda o'z kasbiy burchini ham mas'uliyat bilan bajarmaydi. Pedagog olimlardan A. Mahmudov va B. Ziyomammedovlar ma'naviy tarbiyaning metodologik asoslarini ishlab chiqib, ma'naviy rivojlanishning uch omiliga – ong, faoliyat va muhitga urg'u bergan. Ularning fikricha, talabaniing ma'naviyatini shakllantirish uchun avvalo toza axborot muhiti, sog'lom ijtimoiy atmosfera, ma'naviy o'rnak bo'la oladigan pedagoglar va ilmiy-ijodiy muhit zarur.

Bu omillar o'zaro uyg'un bo'lmasa, ma'naviy tarbiya samara bermaydi.[12] Talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni tiklash uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, axloqiy dilemmalar asosidagi ta'lim, treninglar, ma'naviy-ruhiy salomatlik dasturlari, madaniy-ma'rifiy ekskursiyalar, kitobxonlik marafonlari, teatr va muzey faoliyatiga jalb qilish, jamoaviy loyihalar, volontyorlik harakatlari muhim ahamiyatga ega. Bu usullar yoshlarning ongiga ma'naviy mazmundagi g'oyalarni singdiradi, ularning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning susayishi murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, ta'lim jarayonining barcha qatlamlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonning ildizlari global axborot maydonidagi zararli ta'sirlar, oilaviy tarbiyaning izdan chiqishi, ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning sustligi, o'qituvchilarning ma'naviy tayyorgarligidagi kamchiliklar, ommaviy madaniyat bosimi kabi omillar bilan bog'liq. Muammoni hal etish uchun davlat siyosati, oila, ta'lim muassasalari, pedagoglar va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarur. O'zbekiston Respublikasining qonun, qaror va farmonlarida belgilangan maqsadlar aynan shu yo'nalishga qaratilgan bo'lib, ularning hayotga joriy etilishi yoshlarning ma'naviy immunitetini kuchaytiradi. Pedagog olimlarning ilmiy qarashlari esa ushbu jarayonda metodologik asos vazifasini bajaradi.

Talabalarning ma'naviy-axloqiy barkamolligi ta'lim sifati, jamiyat barqarorligi, kelajakdagi kasbiy malaka va shaxsiy kamolotning asosi bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risida"gi Qarori. – PQ-4860, 2020-yil 27-oktabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviyat va ma'rifat tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni. – PF-5938, 2020-yil 3-fevral.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. – VMQ №610, 2021-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining "Akademik halollik kodeksi" bo'yicha uslubiy ko'rsatmalari. – Toshkent, 2022.
6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. – Toshkent: Fan, 1996–2000.
8. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. – Toshkent: Movarounnahr, 2018.
9. Yoqubboyev H. Pedagogik ma'naviyat asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2015.
10. To'xtayev N. Ma'naviy tarbiya va shaxs rivoji. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
11. Shodiyev Q. Axloqiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
12. Mahmudov A., Ziyomammedov B. Pedagogik ma'naviyatning nazariy asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.